

Közép-Európa helye a nemzetközi (európai) gazdasági, pénzügyi és innovációs folyamatokban

Kőrösi István

A heterogenitás és a dezintegráció tényezői Közép-Európában

A nemzetközi szakirodalomban gyakran felmerülő kérdés, hogy létezik-e egyáltalán Közép-Európa – és milyen dimenziókban? A tények arra utalnak, hogy földrajzilag, a történelmi fejlődést tekintve és gazdasági szempontból vizsgálva is létezik, de korántsem alkot szerves regionális egységet.

Földrajzilag Közép-Európát Németország, Ausztria, Svájc, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország és Szlovénia alkotja, és kétségtelenül Horvátország szorosan kapcsolódik hozzá. Közép-Európa történelmi fejlődésére a heterogenitás nyomta rá bélyegét, az évszázadok során – és jelenleg is – sok konfliktus terheli. A konfrontatív stratégia gyakran dominált a kooperatívval szemben.

Közép-Európa történelmi széttagoltsága sok negatív következménnyel járt, és hozzájárult a térség keleti felében a félperifériára sodródás kialakulásához. Érdeemes elgondolkodni azon, hogy a múlt évezred első felében Közép-Európa jóval kevésbé volt széttagolt, mint Nyugat-Európa. A középkori Magyarország és Lengyelország területén erős, centralizált birodalmak voltak, míg a Német-Római Birodalom, Franciaország és Itália rendkívül széttagolt volt, több tucat fejedelemséggel és hercegséggel, sok száz grófsággal és városállamokkal. A középkori virágzó Magyarország sorsát Hunyadi Mátyás halála pecsételte meg 1490-ben, majd a belső hatalmi harcok okozta meggyengülés és a török támadás nyomán 1526-ban a mohácsi vész aláásta a független, integráns magyar államot. Lengyelország sorsát a belső meggyengülés nyomán az 1772. évi felosztás pecsételte meg. Összesen három felosztás következett be, s az önálló lengyel állam 1918-ig megszűnt létezni. Lengyelországot három szomszédja kebelezte be. Fordult a kocka: a korábban Nyugat-Európánál kevésbé széttagolt Közép-Európa sorsát

évszázadokig a külső meghatározottság, a Habsburg, a Porosz, majd Német és Orosz Birodalom alá vetettség determinálta.

Kelet-Közép-Európa sorsára és országainak máig tartó identitáskeresésére vagy éppen nagyon is hangsúlyozott nemzeti identitására a térség országaiban az évszázadokig uralkodó birodalmakból való kiválás, illetve felbomlásuk következményei, majd mindkét világháború után a nagyhatalmak által diktált békefeltételek és rendszer meghatározottság nyomta rá bélyegét.

A kulturális nemzettudat, nemzet és állam viszonya, a történelmi múlt öröksége és hatása a jelenre, a vallási, etnikai, nyelvi, civilizációs tényezők, a történelmi sorsfordulók hatása és feldolgozása, a szomszédokhoz való viszonyulás mind-mind identitásformáló tényezők és egyben fontos alakítói a külpolitikai és biztonsági stratégiáknak. Ez utóbbiak viszont az integrációba való bekapcsolódást és a regionális kötődések, kapcsolatok rendszerét nagymértékben befolyásolják. A nemzeti identitások és a külpolitika összefüggésrendszeréről, szerepéről Közép-Európában¹ és a külpolitika-elemzés elméleteiről, szempontjairól és elemzési módszereiről² átfogó, mély elemzést nyújt Kiss. J. László.

Közép-Európa gazdasági fejlődésében a második világháború után hármass dezintegráció következett be: 1. elszakítás a nyugat-európai fejlődéstől, 2. a térségen belüli dezintegráció, mivel a kis KGST-országokat Moszkva sugaras szerkezetben bilaterálisan magához kapcsolta, 3. a belgazdaság elszakítása a külgazdaságtól, az állami külkereskedelmi monopóliumok, a szakosított külkereskedelmi vállalatok és a kötött devizagazdálkodás, a konvertibilitás hiánya révén. Mindez súlyos következményekkel járt: Nyugat-Európa függetlenítette magát Közép- és Kelet-Európától, Közép-Európa keleti részében technológiai lemaradás, krónikus tőkehiány alakult ki, az 1960-as évek végétől, az 1970-elejétől felemás, torz, hitelekkel finanszírozott modernizációt hajtottak végre, amely adósságcsapda kialakulásához vezetett.

A kelet-közép-európai országok közül Magyarország és Lengyelország valósította meg a legnagyobb mértékű nyitást az 1970-es évek elejétől a Nyugat felé, de ennek a nyitásnak a sajátossága, hogy importalapú volt és a hiányzó fejlett technika megszerzésére törekedett. Az import növekedését ezek az országok nem tudták exporttal ellentételezni, s a technikaimport sem vezetett olyan exportkapacitások létrejöttéhez, amelyek bázisul szolgáltak volna az exportbevételek arányos növeléséhez. Így mindkét ország nagyarányú külföldi forrásbevonáshoz folyamodott. Csehszlovákia ezt elkerülte, viszont műszaki lemaradása az EK-hoz képest felgyorsult.

Közép-Európa keleti része nem tudott szerves régióvá válni a KGST-ben, mivel a kis KGST-országokat a Szovjetunió nyersanyag- és energiaszállításaival és késztermékeik fő felvevőpiacaként magához kapcsolta és az erőltetett nehéziparosítás nyomán párhuzamos gazdasági szerkezetek alakultak ki. A kelet-közép-európai országok külkereskedelmüknek a két világháború között 11-12 százalékát bonyolították le egymással, ez

az arány az 1980-as évek végére öt-hat százalékra esett. Csökkent a térség országainak világgazdasági részesedése is, Magyarország súlya a világ exportjában az 1938. évi 0,7 százalékról 1989-re 0,35 százalékra zsugorodott.

A kelet-közép-európai országok mindkét (az 1973. és 1978–79. évi) olajárrobbanásra rosszul reagáltak, s a felvett hiteleket sem kezelték megfelelően. Különösen drámai következményekkel jártak a hitelfelvételek Magyarországon és Lengyelországban. Az 1980-as évek elején a japán jénben felvett hitelek adósságszolgálati terhe a jén felértékelődése és a kamatszínvonal emelkedése nyomán súlyosbította a kialakult adósságcsapdát. A gazdasági helyzet romlása az 1980-as évtized közepétől a térség valamennyi országában felgyorsult, az úgynevezett szocialista nagyvállalatok jó része csődközeli helyzetbe került, az infláció felgyorsult, az életszínvonal romlott, és a gazdasági rendszer csődje nyomán mindinkább nőtt a rendszerrel szembeni politikai elégedetlenség is (Csehszlovákiában a Charta '77, Lengyelországban a Szolidaritás megalakulása 1980-ban és a rendkívüli állapot bevezetése 1981 decemberében, a rendszerbíráló mozgalmak megjelenése és megerősödése az 1980-as évtizedben Magyarországon), a rendszerváltás elkerülhetetlensége nyilvánvalóvá vált Közép-Európa keleti felében.

A kelet-közép-európai országok rendszerváltásának lényege, hogy Közép-Európa egyidejűleg visszatért a piacgazdasághoz, és reinteegrálódott Európába, gyorsan újrafűzte, immár új alapokon, nyugat-európai gazdasági kapcsolatrendszerét. Közép-Európa azonban nem vált szerves régióvá gazdaságilag azóta sem. Sem a visegrádi térség és Szlovénia nem alkotnak együttesen közös régiót, sem pedig a földrajzi Közép-Európa nyugati része (Németország, Ausztria, Svájc) és keleti része (Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország és Szlovénia) nem forrt szervesen össze. Szerves régióról akkor beszélhetünk, ha a partnerek közötti összefonódás erősebb, mint a széttagoltság. A fő akadályt nemcsak a fejlettségi különbségek nagysága okozza, hanem az, hogy a divergencia tényezői erősebbek, mint a konvergáló erők, így nem jöhet létre szerves kohézió.

1989-ben a közép-európai átalakuló országokat a rendszerváltás mellett elsősorban a „visszatérés a különbözőséghez” jellemezte.³

A kelet-közép-európai országok több okból nem tudtak (tudnak) egymás kölcsönös megoldásokat kínáló szoros partnereivé válni: 1. azonos, illetve nagyon hasonló, súlyos problémákkal küzdöttek (küzdöttek), 2. nagyban hasonló volt a szocialista korszak gazdasági öröksége (lepusztult nagyvállalatok, párhuzamos nehézipari szerkezet, összeomlott KGST-piacok), 3. a gazdasági fejlődés mozgatórugói nem a kelet-közép-európai térségen belül, hanem kívül vannak. Valamennyi ország számára Németország a fő külkereskedelmi, tőkenyújtó, technikaszállító, beruházó és kooperációs partner, de gazdasági teherbíró képességét a vártnál is nagyobb mértékben és hosszabb ideig megterhelték a keletnémet tartományok reinteegrációjának feladatai és költségei. Kiderült az is, hogy a kelet-közép-európai országok gazdaságilag sokkal gyengébbek és széttagoltabbak, mintsem hogy egybeépülhetnének egy közös gazdasági régióba. A keletnémet tartományok szanalásának

nehézségei és költségei miatt Németország – a külkereskedelmi és tőkekapcsolatok bővítése ellenére – egyre óvatosabban, alaposan mérlegelve kezeli gazdasági kapcsolatait a visegrádi országokkal. Kelet-Közép-Európa – szerves régió nem lévén – nem elég vonzó Nyugat-Európának. A visegrádi országok az EU és a Nyugat térségi stratégiáiban a vasfüggöny lebontása után és az integráció kibővülésével hátrább sorolódtak, regionális stratégiai fontosságuk a gazdasági problémák miatt nem nőtt, hanem csökkent. Ennek legfontosabb okai a következők: 1. Kelet-Közép-Európa nem válságrégió, amellyel stratégiai szempontból foglalkozni kellene, 2. nincs stratégiai szempontból fontos nyersanyaga, energiaforrása, 3. a piacgazdaságra való áttérés nyomán az EU és a Nyugat „mindent” megkapott. A kelet-közép-európai országok rendszerváltás utáni legfontosabb gazdaságpolitikai intézkedései voltak: a külkereskedelem és a tőkemozgások liberalizálása, a piacok megnyitása és az árak felszabadítása, a korábbi állami tulajdon gyors, olcsó privatizálása, döntően külföldi tulajdonú vállalatok kezébe juttatása.

Az EK örült Európa kettéosztottsága megszűnésének, a vasfüggöny lebontásának, a béke osztalékának, amelynek haszonélvezőjévé vált, de a rendszerváltás terheit, költségeit a rendszerváltó országoknak kellett állniuk.

A gazdasági helyzet alakulásának fő jellemzői Közép-Európában 1990 és 2010 között

Közép-Európa 1 036 052 km²-es területén a népesség 1990-ben 158,8 millió főt tett ki, 2010-re 164,1 millió főre emelkedett (lásd az 1. táblázatot). Ez húsz év alatt 3,3 százalékos növekedést jelent. Az elmúlt húsz évben Közép-Európában egyedül Magyarországon csökkent a népesség, több mint 550 ezer fővel, s 2010 folyamán várhatóan tízmillió fő alá esik. Meglepő módon 1995 után Lengyelország népessége is csökkenni kezdett. Az 1995–2010-es időszakban Csehország és Szlovákia lakosságának száma stagnált, Szlovéniáé minimálisan emelkedett. Közép-Európa nyugati felében mindenütt népességnövekedés mutatkozik, a legnagyobb mértékben Svájcban, ahol a jelentős bevándorlás nyomán 1990 és 2010 között több mint egymillió fővel nőtt a népesség, 7,8 millió főre (ez 15 százalékos növekedés). Arányát tekintve jelentős a népességnövekedés Ausztriában is, az elmúlt húsz év alatt csaknem tíz százalék, ami 700 ezer fős többletet jelent. Németország népessége 1990-2004 között 78,5 millióról 82,5 millió főre nőtt, azóta 2010-ig 81,8 millió főre csökkent.

Az egy főre jutó bruttó hazai termék (GDP) terén vásárlóerő-paritáson számítva 2008-ig a visegrádi térség és Szlovénia felzárkózási tendenciát mutatott, ugyanakkor Németország, Ausztria és Svájc előnye az EU-27-ek átlagához képest mérséklődött, de így is jelentős. 2008-ban az egy főre jutó GDP az EU-27-ek átlagát száznak véve Svájcban 140,7 volt, Ausztriában 123,5, Németországban 115,6. Ausztria már az 1990-es években megelőzte az újraegyesítés miatt meggyengült fajlagos fejlettségi mutatók-

kal rendelkező Németországot. Közép-Európa keleti felében 2008-ban Szlovénia az EU-27-ek átlagának 90,9 százalékát érte el, Csehország 80,3 százalékot, Magyarország 64,4, Szlovákia 72,2 százalékos arányt „produkált”. Szlovákia 2004-ben még jelentősen elmaradt Magyarországtól, 2008-ra viszont megelőzte.

1. táblázat

Közép-Európa és az Európai Unió területe és népességének alakulása							
	Terület (km ²)	Népesség (ezer fő)					Népesség változása (%)
		1990	1995	2000	2004	2010	
	2010	1990	1995	2000	2004	2010	2010/1990
EU-27	482 768	488 800	501 260	...
Magyarország	93 030	10 569	10 319	10 222	10 117	10 014	0,947
Lengyelország	312 685	37 777	38 655	38 654	38 191	38 164	1,010
Csehország	78 866	15 683	10 408	10 278	10 211	10 512	1,010**
Szlovákia	49 034		5 404	5 399	5 380	5 424	1,004**
Szlovénia	20 273	1 956*	1 972	1 988	1 996	2 054	1,050
Németország	357 021	78 475	81 088	82 163	82 532	81 758	1,042
Ausztria	83 858	7 644	7 955	8 002	8 143	8 373	1,095
Svájc	41 285	6 742	7 040	7 164	7 364	7 760	1,151
Közép-Európa	1 036 052	158 846	162 841	163 870	163 934	164 059	1,033

* becslés, ** 2010/1995

Forrás: Földrajzi Világtalasz. Budapest: Cartographia, 2006.; az MTA Földrajztudományi Kutatóintézete (Budapest) és a Eurostat (Brüsszel) 2010-es adatai alapján

2. táblázat

1 főre jutó GDP vásárlóerő-paritáson, USA-dollárban					
	1990	1995	2000	2004	2007
OECD-átlag	16 403	19 635	24 344	28 068	32 664
Magyarország	8 245 ^a	9 068	12 268	16 223	18 754
Lengyelország	6 005	7 498	10 555	13 020	15 989
Csehország	11 903	12 839	14 975	19 311	24 027
Szlovákia	6 891 ^b	8 325	10 962	14 681	20 079
Szlovénia	...	12 992	17 448	22 209	26 746
Németország	18 432	22 537	25 919	29 912	34 391
Ausztria	19 511	23 549	28 736	32 589	37 119
Svájc	24 505	26 910	31 778	34 972	41 101

a = 1991. évi adat, b = 1992. évi adat

Forrás: OECD Factbook 2009: Economic, Environmental and Social Statistics. Paris: OECD, 2009

Az egy főre jutó GDP terén a statisztikai adatok a kelet-közép-európai országok felzárkózását mutatják az elmúlt húsz évben, megjegyzendő azonban, hogy a GDP, mint közismert, tartalmazza az adott országban működő külföldi vállalatok és személyek jövedelmét is. A bruttó nemzeti termék (GNP), amely az adott ország állampolgárainak és nemzeti tulajdonú vállalatainak jövedelme, a kelet-közép-európai országokban jóval alacsonyabb a bruttó hazai termékénél. A GNP értéke ezekben az országokban a rendszerváltás időszakában nagymértékben visszaesett, a szocialista nagyvállalatok tömeges csődje, a keleti piacok összeomlása, a beruházások zuhanása, a korábban rejtett munkanélküliség nyíltá válása és az átalakulás költségei miatt. 1989 és 1993 között a visegrádi országokban a GDP több mint ötödével, az ipari termelés és a beruházások csaknem harmadával estek vissza 1989-hez képest.

Az 1990-es évek második felétől a kelet-közép-európai országokban mindenütt jelentős ütemű növekedés ment végbe (lásd a 3. táblázatot). 1996 és 2000 között Lengyelország produkálta a legmagasabb gazdasági növekedési ütemet (átlagosan évi 5,1 százalékos). 2001 és 2008 között Szlovákia került az élre, növekedési üteme 2001 és 2005 között évi 4,9 százalék, 2008-ban 6,2 százalékos volt. Magyarországon ez az adat a 1998 és 2003 között magas volt; évi átlagban négy százalék feletti, de a 2004–2008-as időszakban a növekedési ütem drasztikus visszaesésének voltunk tanúi.

3. táblázat

Az 1 főre jutó GDP alakulása vásárlóerő-paritáson (%)				
	1997	2000	2004	2008
EU-27	100,0	100,0	100,0	100,0
EU-15	115,5	115,3	113,2	110,7
Magyarország	53,1	55,3	63,4	64,4
Lengyelország	46,8	48,3	50,6	56,4
Csehország	72,9	68,5	75,1	80,3
Szlovákia	51,3	50,1	57,0	72,2e
Szlovénia	77,7	79,8	86,4	90,9
Németország	124,3	118,5	116,3	115,6
Ausztria	131,3	131,4	126,8	123,5
Svájc	150,6	144,9	135,5	140,7

e = becslés

A Eurostat (Brüsszel) 2010-es adatai alapján

Kiemelendő, hogy Közép-Európa legnagyobb gazdasága, a német gazdaság tartósan lassú növekedést mutató orszaggá vált, GDP-je a 2001–2005-ös időszakban mindössze 0,6 százalékkal nőtt, 2008-ban pedig 1,3 százalékkal. Így Németország a tőle várt gazdasági húzóerő, lokomotív szerepét egyre kevésbé tudta betölteni, belső piaca lassan bő-

vült. Ez nagymértékben érinti a kelet-közép-európai országokat, hisz valamennyiüknek Németország a legnagyobb exportpiaca. A lanyha németországi beruházási klíma miatt viszont megnőtt a német tőkeexport, a német vállalatok működőtőke-kivitele a visegrádi térségbe. Ez a folyamat a nemzetközi pénzügyi válság kitörésével ellentétébe fordult, s jelentős tőkekivonás ment végbe, különösen 2009-ben.

4. táblázat

A GDP volumenének éves növekedési üteme (%)						
	Éves átlag (%)					
	1991–1995	1996–2000	2001–2005	2008	2009 ^b	2010 ^f
EU-27	1,8	0,8	-4,1	0,7
EU-15	1,5	2,7	1,7	0,5	-4,1	0,7
Magyarország	-2,2	4,0	4,2	0,6	-6,5	-0,5
Lengyelország	2,2	5,1	3,1	5,0	1,2	1,8
Csehország	-1,0	1,2	3,8	2,5	-4,8	0,8
Szlovákia	...	3,7	4,9	6,2	-5,8	1,9
Szlovénia	-0,6	4,4	3,7	3,5	-7,4	1,3
Németország	2,0	1,8	0,6	1,3	-5,0	1,2
Ausztria	2,0	2,7	1,6	2,0	-3,7	1,1
Svájc	1,3	1,8	-2,4	-0,1

b = becslés, f = előrejelzés

A Eurostat (Brüsszel) és a European Economy, European Commission, (Brüsszel) adatai alapján

A 2008 őszen kitört nemzetközi pénzügyi válság Kelet-Közép-Európában mindenütt drámai méretű gazdasági visszaesést okozott, kivéve Lengyelországot, ahol a korábbi magas növekedési ütem minimálisra csökkent ugyan (2009-ben 1,2 százalékra), de a hanyatlást sikerült elkerülni. A válság a legnagyobb visszaesést Szlovéniában és Magyarországon okozta (2009-ben -7,4, illetve -6,5 százalék). 2010 folyamán Közép-Európában a válságbeli visszaesés után szerény mértékben várhatóan elindul a növekedés, amely Lengyelországban várhatóan csaknem kétszázalékos lesz. További recesszió várható Magyarországon és Svájcban. 2003 óta Magyarország növekedési teljesítménye a leggyengébb a térségben és az EU-27-ekhez viszonyítva is.

Az infláció a rendszerváltás utáni időszakban Kelet-Közép-Európában mindenütt magasra szökött, a piaci árképzésre való áttérés mellett jelentős, tartós árfelhajtó tendenciák érvényesültek. Az alapvető élelmiszerek, a lakásfenntartási költségek, a közszolgáltatások, a könyvek és a gyógyszerek áremelkedése rendre nagymértékben meghaladta a fogyasztói áremelkedés átlagos ütemét. Ez a negatív tendencia mindmáig érvényesül, s jelentősen növeli a meglévő szociális különbségeket és a társadalmi feszültséget.

véniában romlott a helyzet, Csehországban pedig a bérek növekedése kirívóan meghaladta a termelési kibocsátást. Ezzel ellentétben Németország és Ausztria pozíciója az elmúlt húsz évben csaknem folyamatosan javult, de igen magas abszolút bérszínvonal mellett.

6. táblázat

A fajlagos reál bérköltségek alakulása (real unit labour costs) 2000=100				
	1992	1995	2004	2009
EU-27	...	102,4	98,0	98,5
EU-15	106,2	102,0	98,8	99,8
Magyarország	145,1	110,5	102,9	101,1
Lengyelország	112,9	102,2	89,1	86,1
Csehország	...	98,5	103,8	108,9
Szlovákia	...	96,2	94,4	99,5
Szlovénia	...	109,4	98,5	102,1
Németország	102,4	100,4	97,9	97,0
Ausztria	105,2	103,8	96,4	98,3

Forrás: Statistical Annex of European Economy, Autumn 2009. Brüsszel: European Commission, 2009

A megtermelt GDP újraelosztásának mértékében nagy különbségeket találunk a közép-európai térségben (7. táblázat). Az állam az EU-27-ek átlagában adók, járulékok, egyéb közterhek formájában 2000-ben a GDP 45 százalékát, 2009-ben 43 százalékát vontta el. Az EU-27-ekben és a régi tagországokban is az ezredforduló után csökkent az elvonások aránya, Magyarországon, Csehországban és Szlovéniában viszont megnőtt. Magyarországon az állam 2009-ben a megtermelt jövedelmek 44,3 százalékát vontta el. Németországban és Ausztriában az állam szintén a megtermelt GDP több mint 44 százalékát központosítja, viszont kimutatható, hogy bevételeivel sokkal jobban gazdálkodik. 2009-ben Lengyelország, Csehország már a GDP-nek kevesebb, mint negyven százalékát összpontosította. Szlovákia erőteljes elvonás csökkentést hajtott végre; az 1995. évi 45,2 százalékról 2009-re 31,2 százalékra.

A költségvetés kiadásai Közép-Európában meghaladják a bevételeket. Magyarországon a költségvetési kiadások aránya a GDP-hez viszonyítva 2000 és 2009 között 40,9 százalékról 45,9 százalékra nőtt, ami a hiányt rendkívüli mértékben növelte, ráadásul úgy, hogy közben a legfontosabb, a közjót szolgáló területekre egyre kevesebbet költöttek reálértékben (gyakran nominálisan is). Lengyelországban a jelzett időszakban 2004-ig megnőtt a kiadások aránya, utána az ezredfordulós szintre csökkent. Szlovákia költségvetési kiadásainak aránya a GDP-hez képest 2000-ben majdnem megegyezett Magyarországéval (a különbség 0,8 százalék volt), 2009-ben viszont Szlovákia a költ-

ségvetésben 12 százalékponttal költ kevesebbet, mint Magyarország. Németországban a költségvetési kiadások aránya GDP-hez viszonyítva alig változott, stabilan 44 százalék körüli. Ausztria hajtja végre Közép-Európában a legnagyobb mértékű újraelosztást, kiadásainak aránya 49,2 százalék a GDP-hez képest (8. táblázat).

7. táblázat

Költségvetési bevételek a GDP százalékában				
	1995	2000	2004	2009
EU-27	...	45,0	43,4	43,0
EU-15	44,7	45,3	43,7	43,2
Magyarország	47,2	43,4	41,9	44,3
Lengyelország	43,2	38,1	37,1	37,0
Csehország	40,5	37,9	41,8	39,3
Szlovákia	45,2	39,8	35,1	31,2
Szlovénia	44,1	42,8	43,5	42,9
Németország	44,6	46,0	42,9	44,2
Ausztria	50,2	50,1	49,3	47,8

Forrás: Statistical Annex of European Economy, Autumn 2009. Brüsszel: European Commission, 2009

8. táblázat

Költségvetési kiadások a GDP százalékában				
	1995	2000	2004	2009
EU-27	46,0	42,6	43,2	46,1
EU-15	46,2	42,8	43,5	46,7
Magyarország	49,9	40,9	43,9	45,9
Lengyelország	43,7	38,2	38,7	38,2
Csehország	34,7	35,6	37,8	39,6
Szlovákia	40,9	40,1	34,8	34,3
Szlovénia	40,9	42,0	41,3	43,9
Németország	44,7	44,4	44,2	44,8
Ausztria	51,5	48,6	47,2	49,2

Forrás: Statistical Annex of European Economy, Autumn 2009. Brüsszel: European Commission, 2009

A közép-európai országok erősen ráutaltak a nemzetközi munkamegosztásra, a világgazdasági kapcsolatokra (9. táblázat). A nagyobb méretű és viszonylag nagy gazdasági potenciállal rendelkező országok esetében az export-import hányad kisebb, a kisméretű, nyitott gazdaságok esetében nagyobb. Az EU-27-ek átlagában 1995-ben

a GDP 29,5 százaléka, 2009-ben már 36,3 százaléka került exportra. A közép-európai térségben Magyarország külkereskedelmi ráutaltsága a legnagyobb mérvű, 1990-ben 30,5 százalék, 2000-ben 73,1 százalék, 2009-ben már 79,4 százalék. Az export/GDP-arányt tekintve Szlovákia áll a második helyen, 2009-ben már 72,0 százalékkal szerepel. Lengyelország nyitottsága is számottevően nőtt, de a nagyméretű gazdaságokra jellemzően viszonylag kisebb mértékű, 2009-ben 39,2 százalék. Németország és Ausztria külkereskedelmi nyitottsága relatíve jelentős és az elmúlt húsz évben megnőtt, de mindkét országé elmarad a kelet-közép-európai országokétól (kivéve Lengyelországot). 2009-ben Németország a megtermelt bruttó hazai termékének 40,7 százalékát, Ausztria 51,3 százalékát realizálta külföldön.

9. táblázat

Export a GDP százalékában					
	1990	1995	2000	2004	2009
EU-27	...	29,5	35,9	35,8	36,3
EU-15	27,8	29,2	35,4	34,9	35,1
Magyarország	30,5	43,7	73,1	62,9	79,4
Lengyelország	26,2	23,2	27,1	37,5	39,2
Csehország	42,8	50,7	63,4	70,1	68,6
Szlovákia	26,3	57,8	70,5	74,5	72,0
Szlovénia	87,6	49,9	53,9	58,0	57,0
Németország	32,3	24,0	33,4	38,4	40,7
Ausztria	37,1	34,9	46,4	51,9	51,3

Forrás: Statistical Annex of European Economy, Autumn 2009. Brüsszel: European Commission, 2009

Az import értékének a GDP-hez viszonyított aránya 2009-ben Lengyelországban és Szlovákiában meghaladta az export/GDP-arányt, a többi országban viszont nem (10. táblázat). Így a külkereskedelem növekedésének mozgatórugója az exportorientált fejlődés.

A külkereskedelmi cserearányok alakulása megmutatja, hogy az adott ország külkereskedelmének jövedelmezősége nőtt-e vagy csökkent (11. táblázat). A cserearányok alakulása változó képet mutat a közép-európai térségben, s érdekes, hogy többnyire együtt mozog a térség nyugati és keleti felében (lásd a 10. táblázatot). A 2000–2009-es időszakban megállapítható, hogy az ezredfordulón Szlovákia kivételével mindenütt romlottak a cserearányok, később 2006-ban és 2008-ban is romlást, 2007-ben és 2009-ben javulást tapasztalunk. A cserearányok hullámozása azt mutatja, hogy a közép-európai térség országaiban a jövedelmezőség erősen függ a világgpiaci konjunktúra alakulásától, a világgpiaci árak mozgásától, különösen az energiaárak ingadozásától, ami export-import árakban egyaránt jelentősen érezteti hatását. A 2009. évi cserearány-

javulás elsősorban a gazdasági visszaesés, az import csökkenése és az importált energia árának átmeneti esése miatt következett be, ami az importárak összesített növekedését is fékezte. A cserearányok hullámozása Németországban és Ausztriában kisebb volt, mint a kelet-közép-európai országokban.

10. táblázat

Import a GDP százalékában					
	1990	1995	2000	2004	2009
EU-27	...	28,1	35,7	34,6	35,4
EU-15	27,2	27,7	34,9	33,4	34,1
Magyarország	27,9	43,7	76,7	66,2	74,8
Lengyelország	19,7	21,0	33,5	39,8	40,7
Csehország	40,2	55,1	66,4	70,1	63,4
Szlovákia	35,4	55,6	73,0	77,2	73,3
Szlovénia	76,0	51,8	57,4	59,3	54,7
Németország	26,7	23,5	33,0	33,3	37,2
Ausztria	36,9	35,8	44,7	48,1	47,9

Forrás: Statistical Annex of European Economy, Autumn 2009. Brüsszel: European Commission, 2009

11. táblázat

A külkereskedelmi cserearányok (terms of trade) alakulása							
	1998	2000	2005	2006	2007	2008	2009
Magyarország	0,9	-2,3	-1,6	-1,4	0,3	-0,6	1,0
Lengyelország	2,0	-5,7	1,1	-0,1	1,7	-1,7	2,4
Csehország	5,8	-2,8	-1,7	-1,2	1,2	-1,6	1,3
Szlovákia	-2,5	2,8	-0,1	-1,4	-1,1	-1,6	3,7
Szlovénia	0,7	-3,1	-2,0	-0,5	0,6	-1,9	5,3
Németország	-1,1*	0,2**	-1,4	-1,3	0,4	-0,8	1,8
Ausztria	-0,8*	0,2**	-0,8	-0,9	-0,4	-1,6	1,1

* 1996 és 2000 között átlagos évi változás, ** 2001 és 2005 között átlagos évi változás

Forrás: Statistical Annex of European Economy, Autumn 2009. Brüsszel: European Commission, 2009

Az oktatás, képzés, szakképzés iránya, szerkezete és minősége évtizedekre megalapozza a rendelkezésre álló humán tőke teljesítőképességét, a munkaerő-potenciált. Az oktatásra fordított kiadások (az alapfokú oktatástól az egyetemekig) Európa-szerte viszonylag igen alacsonyak, különösen korunk megnőtt követelményeihez viszonyítva,

és arányuk a GDP-hez viszonyítva az ezredforduló után még csökkent is (12. táblázat). Közép-Európában Szlovénia költ a legtöbbet oktatásra a GDP-jéhez mérten, majd Svájc és Ausztria következik a sorrendben. Magyarország a közép-európai országok között a negyedik helyen áll. Németország az 1990-es évek közepe óta nem növelte, hanem csökkentette oktatási kiadásait, s GDP-jének mindössze 4,4 százalékát költi közoktatásra, ami jelentős mértékben kielezte a korábban jó színvonalú német oktatási rendszer problémáit, s jelentős minőségi romláshoz vezetett.

12. táblázat

Oktatási kiadások a GDP százalékában				
	1995	2000	2004	2006
EU-27	...	4,88	5,06	5,04
EU-15	...	4,98*	4,95	4,88
Magyarország	5,39	4,42	5,43	5,41
Lengyelország	5,10	4,89	5,41	5,25
Csehország	4,71**	3,97	4,37	4,61
Szlovákia	5,01	3,93	4,19	3,79
Szlovénia	...	5,89*	5,76	5,72
Németország	4,62	4,46	4,59	4,40
Ausztria	6,04	5,74	5,52	5,44
Svájc	...	5,42*	5,91	5,50

* 2001. évi adatok, ** 1996. évi adat

A Eurostat (Brüsszel) 2010-es adatai alapján

Az oktatási kiadások aránya alacsonynak értékelhető Közép-Európában is. Demográfiai okokból az alapfokú képzésben lévők száma stagnálól illetve csökkenő tendenciát mutat, de a felsőfokú képzésben résztvevők meredeken nőtt, különösen a kelet-közép-európai országokban. Így nem indokolt a képzési ráfordítások csökkentése, hanem növelésükre és főleg jobb struktúrában történő elköltésükre lenne szükség. A felsőfokú képzés strukturális összetételét érdemben szabályozni, javítani kellene.

A közoktatás, a tudomány, a kutatás-fejlesztés, a kultúra és az innováció egységes láncolatot alkotva, együtt határozza meg az országok fejlesztési kilátásait. Ezekre a területekre a két világháború között éppen a világgazdasági válság körüli években Magyarország és Finnország költöttek relatíve a legtöbbet, akkori nemzeti jövedelmük mintegy 15 százalékát. (Ez a jelenlegi GDP-adatokkal nem hasonlítható össze, de a jelenlegi kiadásoknál nagyságrendileg nagyobb arányt jelentett).

A kutatás-fejlesztési kiadások alakulása a GDP-hez viszonyítva az EU-27-ekben 1998 és 2008 között 1,8 százalékról 1,9 százalékra nőtt, ami mikroszkopikus elmozdulást jelent. A lisszaboni célkitűzés három százalék lett volna. Közép-Európa nyugati

felében (a nem EU-tag) Svájc költ a legtöbbet K+F-re, csaknem három százalékot. Németországban ez az arány lassú növekedéssel 2008-ban 2,63 százalékot, Ausztriában 2,67 százalékot ért el. Magyarország ráfordítása jelenleg körülbelül egy százalékot tesz ki, korábban a 0,6–1 százalékos sávban mozgott. A kelet-közép-európai térség két legnagyobb mértékben fejlesztő országa Szlovénia és Csehország, ahol a GDP 1,66, illetve 1,47 százalékát költik K+F-re. E két országban növekvő a K+F-kiadások aránya. Térségünkben Szlovákia költ a legkevesebbet K+F-re és a kiadások hanyatló tendenciát mutatnak (13. táblázat).

13. táblázat

Kutatás-fejlesztési kiadások a GDP százalékában				
	1998	2000	2004	2008
EU-27	1,79*	1,85*	1,82*	1,9*
EU-15	1,84*	1,91*	1,89*	1,99*
Magyarország	0,66	0,79	0,87	1
Lengyelország	0,67	0,64	0,56	0,61
Csehország	1,15	1,21	1,25	1,47
Szlovákia	0,78	0,65	0,51	0,47
Szlovénia	1,34	1,39	1,4	1,66
Németország	2,27	2,45	2,49	2,63*
Ausztria	1,78	1,94*	2,26	2,67*
Svájc	...	2,53	2,9	...

* becsült adatok

A Eurostat (Brüsszel) 2010-es adatai alapján

A tudományos kutatók létszáma az EU-27-ekben 2000 és 2008 között 1,1-ről 1,5 millió főre emelkedett. Közép-Európában ez a létszám 2008-ban 489 ezer főt tett ki, ebből Németország, Ausztria és Svájc együttesen 359 ezer fővel részesedett. A kelet-közép-európai tudományos kutatók létszáma kb. 130 ezer fő, ami az arányát tekintve Közép-Európában 26,1 százalékot tesz ki, az EU-27-ekhez viszonyítva 8,7 százalék (14. táblázat). A gazdasági fejlettségbeli különbség a kutatók létszámában, a tudományos potenciál méretében és különösen hasznosításában egyaránt megnyilvánul. Németországban a kutatók létszáma a magyarországinak mintegy a 15-szöröse, Ausztriában csaknem a kétszerese. Szembetűnő, hogy Csehország kutatói potenciálja a magyarországinak több mint másfélszerese, holott a két ország lakossága igen hasonló nagyságú.

14. táblázat

A tudományos kutatók létszáma (teljes munkaidőre számítva)				
	1998	2000	2004	2008
EU-27	...	1 107 165*	1 247 504*	1 504 575*
EU-15	887 208*	964 659*	1 094 456*	1 325 842*
Magyarország	11 731	14 406	14 904b	18 504
Lengyelország	56 179	55 174	60 944	61 831
Csehország	12 566	13 852	16 300	29 785b
Szlovákia	10 145	9 955	10 718	12 587
Szlovénia	4 285	4 336	4 030	7 032
Németország	237 712	257 874	270 215	299 000*
Ausztria	18 715	...	25 955	34 377*
Svájc	...	26 105	25 400	...

* becsült adatok, b = számítási mód megváltozása
A Eurostat (Brüsszel) 2010-es adatai alapján

15. táblázat

A gazdasági teljesítmény alakulásának tendenciája 2000 és 2008 között Közép-Európában							
	Magyarország	Lengyelország	Csehország	Szlovákia	Szlovénia	Németország	Ausztria
Növekedés	-	+	-	+	-	+	+
Foglalkoztatás	+	+	+	+	+	+	+
Béreköltség	+	-	+	-	+	-	-
Költségvetési bevételek/GDP	+	-	+	-	+	-	-
Költségvetési kiadások/GDP	+	nem változott	+	-	+	+	+
Export/GDP	+	+	+	+	+	+	+
Oktatási kiadások/GDP	+	+	+	-	-	-	-
K+F/GDP	+	-	+	-	+	+	+

Megjegyzés: + az adott tényező üteme, illetve aránya növekedett, - az adott tényező üteme, illetve aránya csökkent. (A + ill. - jelek az egyes tényezőknél a tartalomtól függetlenül jelentenek pozitív, illetve negatív tendenciát)

Saját összeállítás a Eurostat (Brüsszel) és a European Economy (Brüsszel) adatai alapján

Kelet-Közép-Európa és az EU-csatlakozás hatásai

A kelet-közép-európai országok rendszerváltása és bekapcsolódása az európai integrációba összefonódó folyamatot képeztek. Az EU a kelet-közép-európai országoknak az integrációba történt csatlakozásával új, minden korábbtól különböző helyzetben találta magát. Az uniós keleti kibővítésekor a közösség gazdasági-politikai rendszer-váltó országokat fogadott be. Korábban az EU saját centrumát terjesztette ki, vagyis döntően politikai, geopolitikai, stratégiai okokból integrálta a dél-európai térséget, majd Ausztriát, Finnországot és Svédországot. Az uniós és a kelet-közép-európai országok kapcsolatában a társulás, majd a csatlakozás megvalósítása hosszú és rögös út megtételével történt. Kül- és belpolitikai, gazdasági, pénzügyi, kereskedelem-politikai, biztonságpolitikai szempontból az EU és a NATO a kelet-közép-európai térség államainak alapvető orientációs iránytűjévé és vonzási centrumává vált.

A kelet-közép-európai országok uniós kapcsolatainak hatásairól szólva kiemelendő, hogy kereskedelem-politikai téren az EU részesítette pozitív aszimmetriában ezeket az országokat a nyújtott kedvezmények és a liberalizáció gyorsabb megvalósítása révén. Hangsúlyozni kell, hogy a tényleges piacnyitás előnyeiből viszont az uniós folyamatosan sokkal nagyobb hasznot húz, mint a kelet-közép-európai országok (a piacbővítés, az exportnövelés hasznából és a profitbevételek növekedéséből).

Az EU-csatlakozás hatását a visegrádi országokra és Szlovéniára annak függvényében értékelhetjük, hogy az uniós miként járult hozzá: 1. a transzformáció megvalósításához; 2. a modernizációs beruházásokhoz; 3. az új európai nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódáshoz (a tényleges piacnyitáshoz), a közvetlen beruházások gazdaságfejlesztő hatásához; 4. a vállalati együttműködés tartós kiépítéséhez; 5. az európai integrációba történő belépés nyomán a reálgazdasági előnyök tényleges realizálásához.

A transzformáció szempontjából nyilvánvaló, hogy azt maguknak a visegrádi országoknak kellett végrehajtaniuk, a saját helyzetükből adódott feltételek közepette. A kelet-közép-európai országok EU-csatlakozása 2004-ben (és 2007-ben Romániáé és Bulgáriáé), sokkal negatívabb pozícióban történt, mint amelyet az integrációba a dinamikus fejlődési korszakokban bekapcsolódó országok élveztek.

Közép-Európa nyugati és keleti része között a kereskedelmi és gazdasági összefonódás megfelelő kialakításához pénzügyi erőforrástranszferre van szükség, amely képes alátámasztani, finanszírozni a reálgazdasági kapcsolatok bővítését. Korántsem segítyekről, hanem ésszerű regionális és strukturális, üzleti alapon is életképes finanszírozásról van szó, amelynek azonban figyelembe kellene venni a kelet-közép-európai országok fejlesztési, struktúraátalakítási finanszírozási igényeit és ugyanakkor adósságszolgálati teherbíró-képességének korlátait.

Az átfogó modernizációhoz a kelet-közép-európai országoknak kedvező feltételek melletti tőkebevonásra és technológiatranszferre van (volna) szükségük. Mindkettő, de

különösen a tőkebevonás igen kedvezőtlen feltételek mellett történt. Az EU-országokból a kelet-közép-európai országokba irányuló tőke- és know-how transzfernek két fő, különböző sajátosságokat hordozó területe van:

1. A nemzetközi nagyvállalatok nagy projektumok keretében hosszú távú befektetési és leányvállalati stratégia alapján beszállító telephelyeket létesítenek, erősen tőkeintenzív technológiával a kelet-közép-európai országokban. Nagy volumenű beruházásokat valósítottak meg, kettős céllal: az olcsó beszállítások révén nyert költség-előny jelentős a nyugati partnernek (ez exportot indukál, javítva a visegrádi országok exportstatisztikáját) és a gyártott termékekkel piacszerzés a visegrádi országokban (ez piacelhódítással, az adott országok termelőinek kiszorításával és a fogyasztói vásárlóerő elszívásával jár).

2. A nyugati kisvállalatok relatíve kis beruházásai (amelyek azonban abszolút értékben jelentősek), a visegrádi országokban főleg a különböző termékek forgalmazásában, a szolgáltatásokban és részben a vendéglátásban valósultak meg. Ezek többsége rövid távú haszonmaximalizálásra és a korábbi hiányterületeken elért extraprofit szerzésére törekszik. Az EU-cégek piaci behatolása a kelet-közép-európai országokba nagymérvű volt és a 2008. évi válságig jelentős dinamikát mutatott, míg ugyanez fordítva alig következett be. E téren is aszimmetrikusak az előnyök az unió, elsősorban Németország és Ausztria javára.

A kelet-közép-európai országok közötti kapcsolatokat az EU-cégek közül elsősorban a multinacionális nagyvállalatok befolyásolják. A Volkswagen kivételével a tíz legnagyobb befektető névsora teljesen különböző mind a négy visegrádi országban, ám a piaci kínálatban való jelenlétük mindenütt párhuzamos, ami a régió belüli egy fő telephely kiválasztására épülő stratégiát jelzi. Ezzel egyidejűleg észrevehető a törekvés, hogy az egyes visegrádi országokban más-más termékcsoporthoz vagy részegység előállítására szakosodnak. A transznacionális vállalatok a közép-európai térség keleti felének egymás közötti és az unió nyugati részével való kereskedelmét is növekvő mértékben befolyásolják.

Az EU fő hatása a kelet-közép-európai országok külkereskedelmére, hogy maga felé téríti, vonzza azt. A kelet-közép-európai országok a rendszerváltás és a KGST összeomlása nyomán új orientációval intenzíven az unió felé fordultak, versenyképesen exportálható árualapjaikat oda terelték át. Az EU-ból származó behozatal versenye a kelet-európai országokban jelentős belföldi termelést és egymás országaiból származó importot szorított ki e térségben. A párhuzamos termelési kapacitások is az egymás közötti kereskedelmet korlátozták.

Érdekelte az Európai Unió egy sikeres közép-európai régió létrehozásában?

A kelet-közép-európai országok földrajzilag, geopolitikailag, stratégiai helyzetüknél fogva fontos szubrégiót alkotnának Európában, de gazdasági összefonódottságuk mértéke és politikai gravitációjuk alapján nem. A térség gravitációs központja a régió kívül található: a fő gazdasági és pénzügyi partner az EU, elsősorban Németország, kisebb mértékben Ausztria. A kelet-közép-európai országok külkapcsolataiban a politikai és a gazdasági célok egyaránt a térségen kívülre mutatnak, azaz Nyugat-Európa felé. A kelet-közép-európai régió belüli gazdasági kohézió gyenge, a fő célok; a stabilitás és egy egészséges szerkezetben történő fenntartható fejlődés, valamint a biztonsági igény kielégítése csak az integráció révén biztosítható.

Fontos figyelembe veendő tényező, hogy az unió nyugati, főleg német és osztrák exportőreinek is előnyös lenne, ha nem széttagolt, hanem egységesülő közép-európai piacon tevékenykedhetnének. A kelet-közép-európai országok külgazdasági kapcsolatrendszerüket és annak megfelelő belföldi termelési és exportstruktúrájukat csak a világgazdasági, az integrációs és a regionális fejlődés követelményeinek együttes figyelembe vételével alakíthatják sikeresen. A közép-európai regionális kapcsolatépítés a térség országai fejlődésének fontos előmozdítója lehet, ugyanakkor szerves integrációs stratégia nélkül nem valósítható meg. Az egymás közötti kereskedelem arányának növekedése csak megalapozott fejlesztési stratégia eredménye lehet, de nem mesterségesen ösztönzött cél. Kelet-Közép-Európát nem lehet és nem is célszerű relatíve önálló, behatárolt régióvá szervezni, mivel szuboptimális méretű lenne, a fejlesztési impulzusok és a technikaimport csak kívülről, az EU-ból, hangsúlyozottan Közép-Európa nyugati feléből és távolabbról, az unió fejlett országaiból jöhetnek. Bár az erőviszonyok nyilvánvalóan hosszabb távon is aszimmetrikusak maradnak, de kölcsönös, tartós előnyöket biztosító gazdasági kapcsolatrendszer kiépítését kell megvalósítani. A kelet-közép-európai országoknak elengedhetetlenül a világgazdaság egyik centrumához kell kapcsolódnuk. Ez az EU, amelynek 2004-ben tagjai lettek, de annak szerves részévé is kell válniuk és az integráció jövőjének alakító tényezőiként is kell szerepelniük.

Az Európai Uniónak is fontos pozíciójának erősítése a világgazdaság többi centrumával való éleződő versenyben. Az integráció tágabb térben való stratégiát jelent. A multinacionális vállalatok egyébként is globális stratégiát követnek. Kelet-Közép-Európa szerves beágyazódása az EU-ba egyben egy érdemben közös közép-európai térség létrejöttéhez is közelebb vezethet. Az unióból jövő működőtőke-beáramlás hatásai négy szűk keresztmetszet feloldását is lehetővé teszik: a belső megtakarítások, beruházások elégtelensége, a gazdaságfejlesztés finanszírozási problémájának kezelése, a menedzsment korszerűsítése, a technológiai rés csökkentése.

Európa kettészakíttottsága 1989-ig a földrész két része közötti munkamegosztást eltorzította, szintjét mélyen az ésszerűnél alacsonyabbra vetette vissza. Ez nemcsak Kelet-Közép-Európa fejlődését gátolta, hanem Nyugat-Európa világgazdasági pozíciójának romlása is bekövetkezett. A fejlődést történelmi dimenzióban tekintve, mivel az Egyesült Államok szoros munkamegosztást alakított ki Kanadával és egyre inkább Mexikóval is, ami a NAFTA létrehozásával intézményi megerősítést is nyert, Japán pedig egyre szélesebb munkamegosztási kapcsolatrendszerrel és beszállítói, felvevőpiaci háttérrel épített ki Délkelet-Ázsiában, Nyugat-Európának is elengedhetetlenül szüksége van nemcsak piacainak bővítésére, hanem szélesebb alapokon nyugvó fejlesztési és kooperációs bázis kialakítására is. Erre az egyetlen természetes földrajzilag közeli térség Közép-Európa. Ugyanez igaz politikai és biztonsági szempontból is. Kelet-Közép-Európa tényleges beépítése az európai munkamegosztásba és de facto integrálása a de jure belépésen immár túl, lényegesen növelné az Európai Unió világpolitikai súlyát, biztonságpolitikai szerepét és megerősítené Európát a világgazdasági versenyben. A visegrádi országok csatlakozása az EU-hoz azt is jelentette, hogy az unió keleti határa 350-400 kilométerrel keletebbre került, így a stabilitás övezete földrészünk nagyobbik részét foglalja magába. Ettől a kelet-közép-európai térség országai a tényleges összefonódást várták, azonban a felértékelődés nem következett be, az EU nyugat-európai és közép-európai térségének nyugati országai (Németország és Ausztria) azt érzékelték és úgy értékelték, hogy biztonsági zónájuk keletre tolódott, így ebből a szempontból kevesebb stratégiai figyelmet szenteltek a visegrádi térségre.

A „koncentrikus körök Európája”, a „több sebességű Európai Unió” és a „kemény mag”-ra építő EU-koncepciók közös vonása annak a ténynek a tudomásul vétele, hogy az unió tagállamainak tényleges integrálódási színvonala és keretfeltételei nem azonosak.

A csatlakozás nyomán még inkább nyilvánvalóvá vált, hogy a kelet-közép-európai térségben az EU-cégek a nyugat-európai piacok lassú bővülése miatt fokozottan törekednek a csatlakozott országok vásárlóinak meghódítására. Az ipari termékek és szolgáltatások piacán egyértelműen erősödött az uniós szállítók versenye, ami jelentős átrendeződéssel és a belföldi vállalatok piacvesztésével járt a kelet-közép-európai országokban. Fontos tanulság, hogy az egyes ágazatokban a költség-színvonal-beli, szerkezeti és termelékenységi különbségek függvényében egyaránt találhatók dinamikusan fejlődő és leépülő alágazatok, szegmensek, termékek. Az EU-tagság fontos következménye, hogy a kelet-közép-európai országokban is az uniós cégekkel történő kereskedelem és együttműködés belpiaci feltételekkel bonyolódik le, így a versenyzőnyöket döntően az erősebb partnerek aknázhathatják ki.

A kelet-közép-európai országok felvételére való hajlandóságot, csakúgy, mint a korábbi kibővítések esetében, az EU politikai akarata és készsége döntötte el. A nyugat-európai, a német és osztrák vállalatok saját termelésüket racionalizálhatták és fajlago-

san olcsóbbá tehettek a kelet-közép-európai országokból származó import révén, így versenyképességüket a költség- és ártényezőik révén javíthatták. A visegrádi országok számára a fő előny a tőke és a technika vonzása révén megvalósult modernizáció. Az európai integrációba beépülő gazdasági szerkezet kialakítását azonban nem tudták saját stratégiával, tőkeerővel és beruházásokkal megvalósítani, így nem jött létre a gazdasági struktúrák szerves egymásba építése, ami stabilizálóan hatott volna Közép-Európára és Nyugat-Európára is.

A Duna-menti regionális együttműködés kilátásai

A délnémet-osztrák-magyar gazdasági kapcsolatok több mint ezer évre nyúlnak vissza. A Duna-völgyi térség kereskedelmének számottevő, több száz éven át nagyobbik része egymás felé irányult. Az 1989-es közép-európai, benne a magyar történelmi fordulat után, a megnyílt lehetőségekkel élve, a kölcsönös gazdasági érdekek alapján ismét új lendülettel fordultak egymás felé a délnémet, az osztrák és a magyar partnerek. A fokozatosan kibontakozó és tovább erősítendő Duna-menti, délnémet-osztrák-magyar gazdasági együttműködés ígéretes távlatot nyithat egy dinamikus európai régió (eurorégió) kiépítésére.

Németországban belül egyértelmű a délnémet térség, főleg Bajorország és Baden-Württemberg vezető szerepe a dunai térségben, a gazdasági fejlettség, a növekedési dinamika, a szerkezeti korszerűsödés és a külpiaci nyitottság terén egyaránt. E két tartomány áll az élen Ausztria és Magyarország Németországgal folytatott kereskedelmében, szállítóként, felvevőpiacként és kooperációs partnerként. (Mindkét ország esetében jóval negyven százalék feletti arányban). Az Ausztria EU-csatlakozása után eltelt immár másfél évtized új impulzust adott a délnémet térséggel való szoros összefonódottság további kiépülésének, amelyben a térségi súlypontokat Bajorország, Baden-Württemberg, Salzburg, Vorarlberg és Felső-Ausztria tartományok képviselik. Tirol földrajzi kulcspozícióját tartósította az észak-déli kereskedelem a német-olasz tranzit fő útja, a Brenner. Ezzel párhuzamosan azonban egyre inkább felértékelődik a Duna-völgyi irányú kereskedelmi, szállítási, infrastrukturális és kooperációs tengely szerepe. A beruházások és a kooperációk a Duna völgyében erős regionális sűrűsödést mutatnak. A délnémet-osztrák-magyar együttműködésben részt vevő fő területek Németországban Bajorország és Baden-Württemberg, Ausztriában Bécs, Felső- és Alsó-Ausztria, Burgenland, Magyarországon a Duna-menti, észak-dunántúli megyék és Budapest. A dunántúli városok közül Győr, Sopron, Székesfehérvár, Szombathely és Szentgotthárd vonzza a legtöbb német és osztrák tőkét, összesen magyarországi beruházásaik több mint nyolcvan százalékát. A Duna-völgyi kapcsolatok fejlődése szempontjából fontos, hogy az egyszerű, betanított bér munkán alapuló ügyletek egyre in-

kább háttérbe szorulnak, s éppen a német- és az osztrák–magyar együttműködésben előtérbe kerültek a hosszabb távú, szerves beszállítói kapcsolatok, amelyek tartósabb, stabilabb összefonódást biztosítanak.

2010 tavaszán körvonalazódni látszik a Duna-menti országok szorosabb együttműködése az úgynevezett Duna-stratégia keretében. Az EU állam- és kormányfői 2009 júniusában felkérték a bizottságot, hogy 2010 végéig dolgozza ki az egy Duna-völgyi régió uniós stratégiájának részleteit. 2010 februárjában Magyarországon folytak magas szintű egyeztetések nyolc ország; Ausztria, Bulgária, Csehország, Magyarország, Németország, Románia, Szlovákia és Szlovénia képviselői között. Elhatározták, hogy közösen keresik a megoldásokat a régió előtt álló kihívások; különösen a szállítási infrastruktúra, az energiabiztonság, a migráció, a környezetvédelem és a természetvédelem területén és közösen lépnek fel a globális válságproblémák kezelése érdekében, amelyek közül a klímaváltozást külön is kiemelték. A Duna-völgyi térségben mintegy nyolcvanmillió népesség él, azaz a régió lakossága körülbelül egyenlő nagyságú Németországgal. Ugyanakkor a térség fejlettségi mutatói – a német és osztrák mutatókat kivéve – csak töredékét érik el a németországi átlagnak. Jelenleg hat EU-tagállam fekszik a Duna mentén, Csehország és Szlovénia jelezte azonban, hogy csatlakozna a Duna-völgyi együttműködéshez. Várható Horvátország és Szerbia érdeklődése és részvétele is. A dunai térség fő konkrét feladatai között szerepel a közlekedés-szállításon túl a vízgazdálkodás és a környezetvédelem határokon átnyúló problémája és az országhatárokon átívelő interregionális projektek megvalósítása. A Duna-stratégia kidolgozása és megvalósítása érdemben hozzájárulhat a térség gazdasági, politikai biztonságának erősítéséhez.

A délnémet és a nyugat-ausztriai területek fejlettségük színvonala és kiegyenlítetttsége, a kapcsolatok szorossága alapján már régóta összetartozó régiót alkotnak. E térséggel a kapcsolatok szorosabbra fűzése a magyar gazdaság felzárkózásának fontos tényezője, amely belátható távlatban elvezethet egy délnémet–osztrák–magyar régió kialakulásához, amely fokozatosan tovább épülhet keletre, délkeletre. Nyugat-Európában a szerves régióképződést követte az integráció, a Duna-völgyi térségben viszont az integrációs kapcsolatok fejlesztése vezethet el a régió fokozatos kiépítéséhez.

Közép-Európa kulcsproblémái, felzárkózásának lehetősége és kilátásai

Közép-Európa nyugati és keleti felében húsz évvel ezelőtt a politikai és gazdasági szereplők, a polgárok nagy várakozásokkal, reményekkel és illúziókkal tekintettek a vasfüggöny lebontása és a kelet-közép-európai országok rendszerváltása nyomán létrejött helyzetre. Objektív okokból sem Nyugaton, sem a rendszerváltó országokban nem vol-

tak, nem lehettek megfelelően felkészülve a mélyreható átalakulás sokrétű következményeire. A nyugat-európai országok alkalmazkodó politikai partnereket, a vállalatok új, olcsó, kedvező termelési telephelyeket és könnyen meghódítható új piacokat reméltek Kelet-Közép-Európában. Az térség keleti felének országai pedig gyors felzárkózásban, mielőbbi integrációban és a Nyugathoz hamar közelítő életszínvonalban bíztak, s azt remélték, hogy mindez nagyobb megrázkódtatások, bizonytalanságok és túl nagy áldozatok nélkül elérhető.

Húsz évvel később, 2010-ben megállapítható, hogy az átalakulás terhei és költségei, s főleg a bizonytalanság a vártnál nagyobbak lettek Kelet-Közép-Európában. Az EU (EK) hamar érzékelte, hogy a keleti kibővítés minden korábbinál nehezebb feladat lesz, ezért igyekezett az új tagok felvételéről óvatosan és számára kedvező időtávban dönteni. A koppenhágai kritériumok politikai, intézményrendszerbeli téren és az integrációérettiséggel szemben támasztottak minden korábbinál keményebb feltételeket, az egységes belső piachoz való alkalmazkodás és a maastrichti követelmények pedig a pénzügyi fegyelem és stabilitás terén állítottak fel kemény mércét. (A maastrichti követelmények elfogadása az EU-tagság feltétele, teljesítésük pedig az euróövezetbe való csatlakozás kritériuma).

Gazdasági, pénzügyi téren valamennyi közép-európai ország fő feladatai közé tartozik, miként lehetne egyszerre biztosítani a fenntartható, hosszú távon stabil, jó (javuló) struktúrában végbemenő, környezetbarát és versenyképes fejlődés keretfeltételeit a pénzügyi fenntarthatóság, majd a fiskális és monetáris stabilitás egyidejű megteremtésével együtt. A pénzügyi stabilizáció ugyanakkor nem épülhet restrikcióna, az előbbi csak tartós fejlődés bázisán lehet megvalósítani.

A kelet-közép-európai országokban szerves, a saját adottságoknak megfelelő fejlesztési stratégiákat kell kidolgozni és azok megvalósíthatóságának feltételeit biztosítani. A gazdasági adatok azt mutatják, hogy a kelet-közép-európai országok többségében 2000 körülre érték el az 1988. évi, a rendszerváltás előtti GDP-termelés szintjét reálértékben. Az ezredforduló utáni fejlődést, a megkezdődött felzárkózást a 2008 őszi kirobbant válság szakította félbe.

A visegrádi országokban a rendszerváltás óta mind a termelés, mind a külkereskedelem szerkezete több mint hetven százalékban átalakult, modernizálódott. Ezt a szerkezetátalakulást azonban döntően nem saját erőből és tőkével hajtották végre, nem a belföldi vállalatok teljesítménye, hanem derivátum, azaz a megtelepedett multinacionális vállalatok beruházásainak és export-import stratégiáinak következményeként alakult. Ezért a strukturális átalakulás hasznát is döntően a külföldi tulajdonú vállalatok fölözik le, s ezt növekvő mértékben ki is viszik a kelet-közép-európai országokból, transzferek és profitrepatriálás révén.

A kelet-közép-európai országoknak az elmúlt húsz évben folyamatosan szükségük volt a külföldi tőke bevonására. Ennek két fő formája a kölcsöntőke, azaz a hitelfelvétel

és a működőtőke-beruházások. Az előbbi nyomán abszolút értékben Lengyelország, relatíve Magyarország adósodott el a legnagyobb mértékben. A térség többi országában az adósságteher aránya nem túlzott mértékű.

Pénzügyi téren kulcsprobléma, hogy a kamatok emelkedése és az árfolyamváltozások nyomán az adósságszolgálat (a törlesztés+kamatkiadás) gyorsabban nőtt, mint a bruttó hazai termék értéke. Ez a leginkább Magyarországot és Lengyelországot sújtotta. A kamatteher gyorsabban nőtt, mint az államok adóbevételei, a hazai vállalatok profitja és a lakosság bér- és egyéb jövedelmei, ezért mindhárom szféra pénzügyi pozíciója drámaian romlott, főleg Magyarországon. (Lengyelország helyzete azért kedvezőbb, mert 2009-ben a válság idején is – a térség országai közül egyedül – 1,2 százalékos növekedést tudott elérni). Hosszabb távon, ha a hitelek kamatlába magasabb, mint a termelésben elérhető profitra és a bérek növekedése, a gazdaság ellehetetlenül. Az elmúlt évtized nagy részében és 2010 elején is ez a helyzet.

A működőtőke-bevonás a térség országaiban Szlovénia kivételével nagy mértékű. A legtöbb tőkét Lengyelország és Csehország vonta be, relatíve pedig Csehország és Magyarország áll az élen. A működőtőke-beruházások fő előnyei az elmúlt húsz évben Kelet-Közép-Európában: hozzájárulás a bruttó hazai termék (GDP) növekedéséhez, korszerű technológiák behozatala, a termelékenység és a termelés-szervezés színvonalának javítása, részben munkahelyteremtés. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az alkalmazott munkaerő több mint hetven százalékát, a beruházott tőke mintegy harminc százalékos aránya mellett, a belföldi kis- és középvállalatok foglalkoztatják a visegrádi országokban. A működőtőke-beruházások további pozitívuma, hogy lehetővé tették a korábbi szűk keresztmetszetek megszüntetését (korszerű telefonhálózatok kiépítése, a bankszolgáltatások színvonalának javítása és a kereskedelmi hálózatok fejlesztése). A fő negatívum a hazai termékeket kiszorító hatás és gyakran az, hogy a termelési vertikum kevésbé fejlett elemeit (összeszerelő tevékenység) telepítették Kelet-Közép-Európába.

A külkereskedelmi mérleg helyzete szempontjából kedvező volt a fejlődés 2008-ig (a válság előtt) Csehországban – ahol pozitív külkereskedelmi egyenleg alakult ki – és Magyarországon, ahol az EU-val szemben kiegyenlített, sőt több évben pozitív volt a mérleg. Ehhez a multinacionális nagyvállalatok exportja döntően járult hozzá. Az exportbevételeik nagy részét ugyanakkor kiviszik Kelet-Közép-Európából, így a fizetési mérlegre a profitkivitel negatív hatást gyakorol. A jövedelem kivonás mértéke 2005 után igen megnőtt, Magyarországon és Csehországban eléri a megtermelt éves GDP hét-nyolc százalékát. A kelet-közép-európai térségből 2008-ban csak profitrepatriálás és kamatkivitel révén legalább 44 milliárd dollárt vontak ki! Magyarország külső adóssága 2004 és 2009 eleje között a két- és félszeresére nőtt, Lengyelországé pedig 2003 és 2007 között megkétszereződött.⁴

Kelet-Közép-Európa gazdasági, pénzügyi pozícióinak javításához átfogó, a fenntartható fejlődés feltételrendszerét megteremtő gazdaságpolitikára van szükség. Tar-

tós fejlődést kell beindítani, a növekvő gazdaságban keletkező jövedelemnövekedés alapot teremthet a hazai megtakarításokhoz, amelyeket minél hatékonyabb hazai reál (termelési) beruházásokra kell fordítani. Ésszerű szabályozással biztosítani kell, hogy a termelés profitrátája magasabb legyen, mint a hitelkamatok.

A szerves fejlődés megalapozásának döntő tényezője a humán erőforrás fejlesztése, ez a hatékony foglalkoztatásnövelés bázisa. A legjobb foglalkoztatáspolitikai és képzési politika, mert hosszú távra meghatározza a rendelkezésre álló munkaerő minőségét és struktúráját. Kelet-Közép-Európában, de EU-szerte e téren súlyos probléma, hogy a közép- és felsőfokú oktatást mennyiségileg kiterjesztették ugyan, azonban minőségi színvonala gyakran nem tartott lépést a kor követelményeivel, sőt romlott. Kelet-Közép-Európában a 20. század második felében a munkaerő minősége, szakképzettségi színvonala viszonylag magasabb volt, mint az országok gazdasági fejlettsége. 2010-ben sajnos fordított a helyzet, a humán tőke színvonala és szerkezete több területen drámaian romlott (szakmunkásképzés, szerelő-javító szolgáltatások, az egészségügyi személyzet utánpótlása).

A gazdaság túlmutat önmagán, a társadalmat, az embert kell szolgálnia. Ehhez a sokszoros deficitek, hiányosságok, torzulások kiküszöbölésére sürgős szükség van: értékrendi, erkölcsi, társadalmi, kulturális, szociális normák, strukturális torzulások, szociális ellátó rendszerek működése stb.⁵

Korunkban az országok felemelkedése és versenyképessége négy fő terület fejlődésétől függ: 1. az egészségügy; 2. az oktatás, tudomány, kutatás-fejlesztés és innováció; 3. az infrastruktúra, különösen a közlekedés és az információs és kommunikációs technológia; 4. a környezetgazdaság fejlődési dinamikájától. 32 ország több évtizedes adatsorai bizonyítják, hogy mindazok az országok felemelkedtek, amelyek ezeket a kulcsterületeket dinamikus fejlesztették, és mindazok hanyatlottak, amelyek ezeket elhanyagolták.

Az uniós országok tapasztalatai azt mutatják, hogy a modernizáció, a munkahelyteremtés és a versenyképesség szempontjai minden korábbinál szorosabban összefüggnek. Az aktív munkaerő-piaci politikának ezért együttes ösztönzésükre kell koncentrálnia, éppen a pénzforrások szűkössége miatt. Szükséges lenne mindenütt a hazai találmányok otthoni bevezetésének, alkalmazásának támogatása, a belföldi K+F és innovációs bázisok megerősítése, ésszerű fejlesztése. A foglalkoztatásban viszont, főleg a kisméretű gazdaságokban, döntő szerepet játszanak a hazai kis- és középvállalatok, az aktív munkaerő-piaci politikával ezért az ő helyzetüket, versenypozíciójukat kellene javítani. A közép-európai országokban az innováció és a kreativitás keretfeltételeinek javítására van szükség, a szellemi tulajdonjogok rendszerének és hatékonyságának, a szabadalmaztatási rendszer modernizálása révén.

Közép-Európának a 2010-es években döntően meg kell újítania az energiatermelési és -fogyasztási politikáját és új alapokra kell helyezni környezetgazdálkodását. A világ

energiakeresletének és -termelésének alakulása azt valószínűsíti, hogy az energiaárak távlatban jóval az átlagos infláció felett emelkedhetnek, ingadozásuk amplitúdója máris nagymértékben megnőtt. Közép-Európa folyamatosan nagymértékben energiainportra szorul és nincs közös energiapolitikája, ami növeli a sebezhetőségét. A 2010 márciusában meghirdetett EU–2020 program tükrében különösen megfontolandó lenne, hogy egységnyi energiatakarékosság olcsóbb, és a fejlődés szempontjából is hasznosabb, mint egységnyi többletfogyasztás. A közép-európai országok energiaprogramjait első sorban a térségen belüli, megújuló energiaforrások kiaknázására kellene összpontosítani, ami pozitív lenne a beruházások, a növekedés és a környezet állapotának javítása szempontjából egyaránt. Az ökológia terén különösen hatékony innovációs programok elindítására lenne lehetőség, megfelelő stratégia és finanszírozás mellett.

A 2008–2010-es válság súlyosan érintette a közép-európai országok gazdaságát és pénzügyi helyzetét. A válságkezelés a növekedés beindítása, majd generálása viszonylag rövidebb időtávú, a pénzügyi egyensúlyhiányok következményeinek kezelése azonban hosszabb távra kiható folyamat. A tudományos fejlődés, oktatáspolitikai, kutatás-fejlesztés és innováció hatása a világgazdasági versenyképesség alakulására igen hosszú időhorizontú, évtizedes aktivitást igényel.

A válság nem csak meggyengítette Közép-Európát, hanem megrendült a gazdaságpolitikákba és a pénzügyekbe vetett bizalom. Komplex innovációs politikára van szükség, amely újra beindítja az értékteremtő folyamatokat, új alapokra helyezi a gazdasági, műszaki megújulást, s különösen megpróbálja megteremteni az értékalapú, etikus, tudásvezérelt felemelkedést a közép-európai országokban. A hosszú távú, fenntartható növekedést generáló és ugyanakkor ennek révén stabilitást teremtő gazdaságpolitika csak együtt vezethet sikerre.

A közép-európai regionális együttműködés fejlesztése Magyarországnak három fő dimenzióban jelent lehetőséget, egyben feladatot az aktív külpolitikai stratégiában: ezek a Duna-völgyi térség fejlesztésének, a kárpát-medencei együttműködésnek és a visegrádi térségi kooperációnak a dinamizálása és kiterjesztése.

Közép-Európa sorsát a 21. században új erőviszonyok, adottságok, formálódó lehetőségek, fokozatosan tágítható keretek határozzák meg. Történelmileg és politikatörténetileg érdekes a 20. század eleji német *Mittleuropa* koncepciók tanulmányozása és értékelése, de korunkban nem nyújtanak támpontot. Németország gazdaságilag jelentős szerepet játszik Kelet-Közép-Európában, de a saját problémái miatt sem tud a gazdaságban a jelenleginél nagyságrendileg nagyobb szerepet vállalni a térségben, főleg pénzügyi téren nem. A német politika pedig, a történelmi tapasztalatokat levonva, nem kíván a kelet-közép-európai régió belüli konfliktusos kérdésekbe beavatkozni.

A főleg osztrákok által képviselt korábbi *Zentraleuropa* koncepciók arra épültek, hogy Ausztria és szomszédjai a kelet-nyugati konfliktus enyhülésével, majd megszűntével szerves régiót alkothatnak és Ausztria a Nyugat peremállamából ismét a centrumba

kerülhet. A történelmi változások nyomán Kelet-Közép-Európa megszűnt a Nyugat és a Kelet nagyhatalmai között lévő és őrlődő *Zwischeneuropa* (köztes Európa) lenni, de 2010-ben a térségről megállapítható, hogy a többdimenziós fragmentáltság miatt nem tudott a centrumba kerülni.

Tartós, szerves fejlődésre van szükség, hogy a külgazdasági és külpolitikai szempontok egymást kölcsönösen kiegészítő, felerősítő tényezővé váljanak. A történelmi tapasztalatok azt mutatják, hogy a kelet-közép-európai országokban (is) a külpolitika hatóereje és szerepe gyakran nagyobb volt, mint a gazdasági potenciáljuk teljesítőképessége. A külpolitika gyakran előkészítette a gazdasági együttműködést, növelte annak eredményességét. Ez fordítva is igaz, a jól fejlődő, prosperáló országok vonzóbb partnerként jelenhetnek meg a külkapcsolatokban is. A közép-európai országok külpolitikája, benne a magyar külpolitika, nagy jelentőségű szerepet játszhat abban, hogy a politikai együttműködés megerősítse azt az érték- és érdekközösséget, amelyre építve Közép-Európa valódi régióvá válhat és felemelkedve, súlyát és szerepét növelheti az Európai Unióban.

Jegyzetek

- 1 Kiss J. László: *Nemzeti identitás és külpolitika Közép- és Kelet-Európában*. Budapest: Teleki László Alapítvány, 2003. 13–32. o.
- 2 Kiss J. László: *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Budapest: Osiris, 2009. 7–10. fej., 195., 220., 290. és 353. o.
- 3 Kiss: *Nemzeti identitás és külpolitika...*, i. m. 19. o.
- 4 Lóránt Károly: „A rendszerváltás húsz éve Közép-Kelet-Európában”. *Nemzeti Érdek*, Vol. 3. No. 11. (2009). 37. o.
- 5 Ezek részletes, mély elemzését l. Kádár Béla: „Deficitjeink”. *Pénzügyi Szemle*, No. 2. (2008). 171–182. o.

Felhasznált irodalom

- Artner Annamária: „Versenyképesség és szociális biztonság: feloldható ellentmondás?”. In: *A globalizáció és hatásai, európai válaszok* (szerk. Csáki György–Farkas Péter). Budapest: Napvilág, 2008. 161–180. o.
- Árva László–Ivics Mihály–Katona Klára–Schlett András: *Globalizáció és külföldi működőtőke-beruházások*. Budapest: Szent István Társulat, 2003.
- Boldrin, Michele–Levine, David K.: „Innováció – a verseny szemszögéből”. *Közgazdasági Szemle*, No. 6. (2005). 537–555. o.
- Botos József: *Nemzetközi versenyképesség-elemzés*. Szeged: SZTE Gazdaságtudományi Kar, 2001. (PhD-értekezés.)

- Botos Katalin: „Európa kettős szorításban”. In: *A lisszaboni folyamat és Magyarország* (szerk. Farkas Beáta). Szeged: JATE Press, 2007. 33–47. o.
- Botos Katalin: „Piac- és államtörténeti áttekintés”. In: *Nemzetközi gazdasági ismeretek* (szerk. Botos Katalin – Kőrösi István). Budapest: Szent István Társulat, 2005. 325–349. o.
- Bucci, Alberto: „Monopoly Power in Human Capital-Based Growth”. *Acta Oeconomica*, No. 2. (2005). 121–150. o.
- Canton, Erik *et al.*: *Human Capital, R&D, and Competition in Macroeconomic Analysis*. Hága: Central Planning Bureau, 2005. (CPB document No. 91.)
- Csaba László: „Az élhető Magyarország esélye”. *Competitio*, No. 1. (2007).
- Csáki György: *A nemzetközi gazdaságtan és a világgazdaságtan alapjai*. Budapest: Napvilág, 2006.
- Csath Magdolna: „A magyar versenyképesség és »puha tényezői«”. *Valóság*, No. 11. (2008). 1–13. o.
- Csath Magdolna: „Versenyképességünk romlása, avagy a kapcsolati tőke és a partikularizmus hátrányai”. *Valóság*, No. 3. (2008). 88–101. o.
- Farkas Beáta: „Lisszaboni nemzeti reformprogram – ábránd és valóság”. In: *A lisszaboni folyamat és Magyarország* (szerk. Farkas Beáta). Szeged: JATE Press, 2007. 47–71. o.
- Farkas Péter: *Behind the Figure. The Main Foreign Trade-Related Factors Affecting World Economic Growth since 1990*. Budapest: MTA VKI, 2007. (IWE Working Papers, No. 178.)
- Farkas Péter: „Középtávú világgazdasági prognózis. Meghatározó növekedési tényezők”. In: *Magyarország globális környezete 2020-ig*. Budapest: MTA VKI – CEU-ENS, 2007. 37–58. o.
- Halmi Péter: „Európa esélye: A lisszaboni stratégia. Az integrált strukturális reformok hatásai”. *Magyar Tudomány*, No. 9. (2006). 1057–1071. o.
- Kádár Béla: „Deficitjeink”. *Pénzügyi Szemle*, No. 2. (2008). 171–182. o.
- Kádár Béla: „Felzárkózási esélyszemle”. *Európai Tükör*, No. 7–8. (2005). 37–46. o.
- Keréky György: „Az innovációs folyamat főszereplői”. *Magyar Tudomány*, No. 4. (2006). 458–467. o.
- Kiss J. László: *Nemzeti identitás és külpolitika Közép- és Kelet-Európában*. Budapest: Teleki László Alapítvány, 2003.
- Kiss J. László: *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Budapest: Osiris, 2009.
- Kiss J. László (szerk.): *A Huszonötök Európái*. Budapest: Osiris, 2005.
- Kőrösi István: „Az állam változó gazdasági szerepe és a humán tőke felértékelődése. Új korszakváltás a XXI. század elején?” In: *Világgazdasági korszakváltás. Visszatekintés és távlatok* (szerk. Fóti Gábor, Inotai András és Simai Mihály). Budapest: MTA VKI, 2007. 108–124. o.
- Kőrösi István: *Growth, Financial Disequilibrium, Employment and Competitiveness – Past and Future. (The Lisbon Process – In a Historical Perspective)*. Budapest: Tarsoly, 2009. 111–132. o. (Heller Farkas Papers, 2009. No. 1.)
- Kőrösi István: „Magyarország útja az Európai Unióba – a kompszórág a nyugati parton”. In: *A Huszonötök Európái* (szerk. Kiss J. László). Budapest: Osiris, 2005. 751–788. o.
- Lóránt Károly: „A rendszerváltás húsz éve Közép-Kelet-Európában”. *Nemzeti Érték*, Vol. 3. No. 11. (2009).
- Palánkai Tibor: *Az európai integráció gazdaságtana*. Budapest: Aula, 2004.
- Rácz Margit–Somai Miklós: *Az állami szerepvállalás átalakulása az EU-tagországokban és ennek hatása a közös költségvetésre*. Budapest: MTA VKI, 2006 (gépirat).

Résumé

Central Europe's Place in the International (European) Economic, Financial, and Innovation Processes

The historical fragmentation of Central Europe brought about a number of negative consequences and contributed to the region's eastern part drifting into a semi-peripheral position. The essay discusses the impacts of heterogeneity and fragmentation in the Central European area. One of the main tasks of each of the Central European states is guaranteeing an environment-friendly and competitive development framework of sustainable, stable, and ever more efficient structure together with the simultaneous creation of fiscal and monetary stability. At the same time, fiscal stabilization cannot be based on restriction; it can only be realized on the foundation of stable growth.

Economy is not for itself, it should serve society. To achieve this, multiple deficits, shortcomings, and distortions should be eliminated with haste in Central Europe (as well), including the distortions in values, ethics, social and cultural norms, as well as structural deficiencies. Nowadays, the rise and competitiveness of countries depend on the following four factors: 1. health care; 2. education, science, research and development, and innovation; 3. infrastructure, with special emphasis on transportation, information, and communication technology; and 4. the growth dynamics of environment economy. If Central Europe wants to catch up, it should develop these areas.

The development of Central European regional cooperation offers opportunities and, at the same time, obligations to Hungary in the following three fields: the development of the Danubian-valley; and making the cooperation in the Carpathian Basin and among the V-4 countries more dynamic.

The fate of Central Europe is determined in the 21st century by new power relations, assets, emerging opportunities, and gradually expandable frameworks. There is a need for continuous and organic development so that the foreign trade and foreign policy considerations will form a synergy. Historical experiences show that the foreign political impact and role of the East-Central European countries are frequently stronger than their economic potential. Foreign policy often prepared the ground for economic cooperation and enhanced its efficiency. This is true the other way round as well: the growing and prosperous states may appear as more attractive partners in foreign affairs. The foreign policy of the Central European countries, including that of Hungary, can play a significant role in strengthening a community based on shared values and interests and, in turn, this community can help Central Europe become a real and organic region, which will be able to enhance its weight and role in the European Union.